
Etika a právo – právne predpisy ako jeden z nástrojov rešpektovania etických hodnŔt¹

ICDr. Jurij Popovič, PhD., univ. docent

<https://orcid.org/0000-0002-7631-7739>

Abstract: *Ethics is an important part of our daily lives, we encounter it and may not even be aware of its importance to society. At the same time, ethics has become another synonym for morality, even in modern times. The word morality, as a maximally general term for the whole field of morality, was hardly used during the Middle Ages and the Renaissance. Law is a civilizational value, at the same time a cultural response to the problems and conflicts of the human race, and can be said to be a system of rules created and enforced by the state, but in reality it expresses and protects the most important social values. At the same time, we have to ask ourselves whether ethics still has the power to influence, through legislation, or to influence the adoption of legislation that respects the ethical and social values of the present day.*

Key words: *Ethics. Morality. Law. Ethical values. Society.*

Abstrakt: *Etika je významnou súčasťou nášho každodenného života, stretávame sa s ňou, a možno si ani neuvedomujeme jej význam pre spoločnosť. Etika sa súčasne stala ďalším synonymom morálky, a to aj v novoveku. Slovo morálka ako maximálne všeobecné označenie celej oblasti mravnosti sa v období stredoveku a renesancie takmer nepoužívalo. Právne predpisy sú civilizačnou hodnotou, zároveň kultúrnou odpoveďou na problémy a konflikty ľudského rodu, a môžeme konštatovať, že je systémom pravidiel, ktoré si vytvára a vynucuje štát, ale v skutočnosti vyjadruje a ochraňuje najvýznamnejšie spoločenské hodnoty. Zároveň si musíme klásť otázky, či má etika ešte tú silu, aby cez právne predpisy ovplyvňovala alebo vplývala na to, aby sa prijímali také právne predpisy, ktoré by rešpektovali etické a spoločenské hodnoty v súčasnosti.*

¹ Štúdiá vznikla ako výstup riešenia projektu KEGA 030PU-4/2022 s názvom *Design of teaching materials for university study of relevant moral values with a focus on allround and sustainable development of society.*

Kľúčové slová: *Etika. Morálka. Právo. Etické hodnoty. Spoločnosť.*

Úvod

Každá spoločnosť ako živý organizmus nevyhnutne k svojmu riadnemu fungovaniu potrebuje regulácie širokej škály spoločenských vzťahov, ktorú zabezpečuje prostredníctvom rôznych regulatívnych systémov. Takáto regulácia je nevyhnutná k zabezpečeniu rovnovážneho stavu v spoločnosti a eliminácii patologických javov ľudského správania. Mechanizmami takejto regulácie sú najmä spoločenské normy. Normy predstavujú konkrétnu aplikáciu hodnôt v každodennom živote. Taktiež predstavujú určitý druh sociokultúrneho regulatívu, ktorý jednotným spôsobom ovplyvňuje správanie ľudí ako členov skupiny, spoločenstva, integruje záujmy a snahy jednotlivcov s potrebami spoločnosti a spevňuje vnútornú stabilitu danej kultúry. Podľa stupňa inštitucionalizácie v spoločnosti môžeme normy klasifikovať ako *obyčaje, mravné normy, právne normy a tabu*.²

Morálne a etické princípy a vytváranie normy

Postmoderná doba sa vyznačuje rastúcimi pochybnosťami a silnou skepsou, pokiaľ ide o platnosť rozhodnutí v oblasti morálky. Istota o správnosti morálnych rozhodnutí a súdov je oslabená a zničená. Jedným z dôvodov je, že sa vytrácajú mechanizmy sociálnej kontroly. Človek musí čoraz viac samostatne prebrať zodpovednosť za etické rozhodnutia, často sám.³

Európska tradícia chápania a vysvetľovania slova morálka siaha do ranej antiky. Etymologicky pochádza morálka z latinského *mos*, množné číslo *mores* – mravy, teda zákon, pravidlo, príkaz. Mravný význam slova *mos* – *mores* je iba jeden z mnohých významov, z ktorých väčšina nemá priamy vzťah k morálke. V naj-

² KARDIS, K. – TRONG, D.N.: *Úvod do kultúrnej a sociálnej antropológie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2019, s. 18.

³ REMBIERZ, M.: Etyka wobec postmodernistycznej nocy aksjologicznej, w: Co się dzieje z wartościami? In: OKOŃSKA, E. – STACHEWICZ, K.: *COLLOQUIA DISPUTATIONES: Próby diagnozy*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, 2009, s. 91 – 101.

DILEMY OKOLO ETICKÝCH HODNŮT

abstraktnejšom význame znamená *mos* vzor, poriadok akéhokoľvek druhu.⁴

Latinský výraz *norma*, grécky kánon znamená pravidlo, smernicu, meradlo, podľa ktorého sa určuje veľkosť a akosť nejakej veci. V práve *norma* vyjadruje zákon, nariadenie a predpis, ktorým sa upravuje činnosť obyvateľstva, v morálke *norma* znamená pravidlo, ktorým sa určuje kvalita ľudského skutku, zameraného na nejaký cieľ. Mravný život človeka sa nezaobíde bez normatívnych prvkov, ktoré presahujú špekulatívnu oblasť. Pravidlá správania a morálne normy sú výrazom vedomia, že na svete vládne božský poriadok. Stvorený poriadok vedie aj božského a ľudského zákonodarcu k tomu, aby prispôsobil ľudský život tomuto poriadku. Stvorený poriadok je danosť, ktorá sa nedá zmeniť. Jej sa musí prispôsobiť život jednotlivca a spoločnosti, aby ľudstvo žilo na zemi dokonalejšie, lepšie a šťastnejšie. Mravný život sa riadi zákonom. Zákon musí byť v súlade so svedomím, rozumom a citom.⁵

Etika na rozdiel od morálky, ktorá sa približuje konkrétnym pravidlám, sa snaží nájsť spoločné a všeobecné základy, na ktorých morálka stojí, resp. snaží sa zdôvodniť morálku. Termín *etika* zaviedli do vedeckého užívania pravdepodobne až stoici a dali mu úplný kategoriálny význam. Etiku začali pokladať za jednu z troch súčastí filozofie (spolu s fyzikou a logikou). Súčasne sa stala *etika* ďalším synonymom *morálky*, a to aj v novoveku. V období stredoveku a renesancie sa slovo *morálka* ako maximálne všeobecné označenie celej oblasti mravnosti takmer nepoužívalo.

Autori používajú uvažovanie o *cnosti, dobre a zle*. Etika sa od svojho vzniku pokladala za praktickú filozofiu (Aristoteles, Kant): jej úsilia smerovali k orientácii a regulácii praktického života človeka. Dnes sa zvyčajne etika chápe ako veda o morálke. Chápe sa ako veda o morálnej činnosti, o morálnych vzťahoch a o morálnom vedomí. V tomto zmysle je to veda nielen o určitom súbore mravných skutkov, ale aj o ich interpretácii. Ak sa hovorí o morálke, má sa na mysli konanie a správanie ľudí, ale aj ich názory na toto správanie a konanie. Medzi nimi nemusí byť zhoda. Preto etika skúma i činy, vzťahy a názory ľudí.⁶

⁴ ČIPKÁR, J.: Profesijsná etika právnicka. 2. vyd. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 1993, s. 5.

⁵ TONDRA, F.: *Morálna teológia I*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojtaššáka Spišská Kapitula, 1994, s. 72 – 73.

⁶ ČIPKÁR, J.: *Etika a právo*. 1. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 16.

Etický princíp alebo zásadu môžeme definovať ako pravidlo, na ktoré sa odvolávame, keď treba usmerniť správanie. Etická zásada je všeobecná, pretože sa týka mnohých skutkov daného rámca. Nemusí byť absolútna alebo univerzálna, lebo môže byť v rozpore s inými zásadami a niekedy sa vyskytujú aj výnimky. Výraz všeobecná znamená, že zásady možno zovšeobecniť v tom zmysle, že ich možno brať do úvahy pri rozličných formách správania, ktoré sa vyznačujú podobnými znakmi. Existujú všeobecné zásady typu *prima facie*, záväzné v tom zmysle, že by sme ich mali dodržiavať. Nie sú to však aktuálne, t. j. momentálne a konkrétne povinnosti. O tom, či je niečo okamžitá povinnosť, môže rozhodnúť len premyslené porovnanie a zváženie súperiacich zásad a hodnôt súvisiacich s našim hľadaním.

Zásady sú normatívne v tom zmysle, že vytvárajú normy usmerňujúce naše konanie. Svojou silou i zameraním pôsobia emotívne, ale obsahujú aj kognitívny prvok, sú podložené poznaním, pochopením a učením. Pri vytváraní spôsobu správania preberá rozhodujúcu úlohu rozum v úzkej spätosti s psychologickými postojmi. Do procesu hľadania vstupuje uvažovanie, ktorým upravujeme alebo potvrdzujeme svoje etické zásady, ktoré sa takto stávajú časťou našej osobnosti.⁷

Morálna teológia používa pravidlá logiky a noetiku pri poznávaní prirodzeného zákona a pri usporiadaní svojej matérie. Osobitne treba spomenúť etiku, čiže prirodzenú mravovedu, lebo s ňou má morálna teológia spoločný materiálny predmet. Líšia sa však:

- cieľom (v etike prirodzený, v morálnej teológii nadprirodzený),
- formálnym predmetom (v etike prirodzený rozum, v morálnej teológii rozum osvietený vierou),
- istotou poznania (rozum je omylný, zjavenie je neomylné),
- prostriedkami a motívmi (v etike sú prirodzené pohnútky a prostriedky, v morálke nadprirodzené milosť, sviatosti).⁸

Moderní teológovia vytvorili systém situačnej morálky. Podľa nich situácia nie je nič iné než súhrn individuálnych, osobných, existenčných a všetkých konkrétnych podmienok, v ktorých člo-

⁷ ČIPKÁR, J.: *Etika a právo*. 1. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 22.

⁸ TONDRA, F.: *Morálna teológia I*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojtaššáka Spišská Kapitula, 1994, s. 17.

DILEMY OKOLO ETICKÝCH HODNÔT

vek tvorí svoj morálny svet vo vzťahu k všeobecným zákonom.⁹ Jej spoločným menovateľom je zdôraznenie jedinečnosti situácie a jedinečnosti osoby, ktorá v danej situácii volí svoje osobné dobro, osobnú angažovanosť, osobnú zodpovednosť pred Bohom a sama tvorí priority, takže zákon sa stáva iba orientačnou pomôckou, prestáva byť normou. Situačná etika vo svojom extrémnom pojatí popiera univerzalitu ľudskej prirodzenosti a univerzálnosť zákonných noriem.¹⁰

Situáciu vytvárajú všetky vonkajšie a vnútorné okolnosti konajúceho subjektu. Takéto situácie môžu byť u rozličných ľudí v podstate tie isté, ale kvantitatívne, kvalitatívne môžu byť rozdielne.¹¹

Extrémna situačná etika (J. P. Sartre) popiera akúkoľvek univerzálnu normu. Každá situácia je jedinečnou udalosťou a medzi jednotlivými situáciami neexistuje žiadna súvislosť.

Relatívna situačná etika (E. Michel, J. Fletcher, J. A. T. Robinson) nepopiera platnosť univerzálnych noriem, ale ich použiteľnosť na všetky obdobné situácie. V konfliktnej situácii majú požiadavky situácie prednosť pred normou (v určitých situáciách preto možno kraťovať, klamať, zabíjať, cudzoložiť). Jedinou absolútnou etickou normou je láska. Každý iný zákaz okrem zákazu nelásky je relatívny. Ostatné zákazy tvoria akýsi „ochranný val lásky vo svete bez lásky“. Sú orientačnými smernicami, ktoré čerpajú zo skúseností, ako uchovať lásku.¹² Situačná morálka sa pýta: Čo chce odo mňa Boh, presne odo mňa, v tejto chvíli, v tomto stave, na tomto mieste, za týchto politických, sociálnych a ekonomických, hygienických a citových podmienok?¹³

Keď aplikujeme tieto princípy pri tvorbe a prijatí zákonov, zákonodarca musí zachovávať tieto zásady:

- a) Všeobecné a nemeniteľné mravné zákony nutne v sebe obsahujú aj čiastkové prípady, v ktorých sa všeobecné zákony

⁹ TONDRA, F.: *Morálna teológia I*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojsaššáka Spišská Kapitula, 1994, s. 77.

¹⁰ PETRO, M.: Morálne svedomie. In: PETRO, M.: *Sondáž do etickej determinácie človeka*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Vydavateľstvo PU, 2017, s. 60.

¹¹ TONDRA, F.: *Morálna teológia I*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojsaššáka Spišská Kapitula, 1994, s. 77.

¹² PETRO, M.: Morálne svedomie. In: PETRO, M.: *Sondáž do etickej determinácie človeka*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Vydavateľstvo PU, 2017, s. 60.

¹³ TONDRA, F.: *Morálna teológia I*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojsaššáka Spišská Kapitula, 1994, s. 77.

konkretizujú. Tieto zákony platia vždy a všade, sú nemeňteľné. V opačnom prípade by to bol subjektivismus a relativizmus, ktorý sa prieči katolíckej náuke.

- b) Je však mnoho prípadov, keď aplikácia všeobecného a nemenného zákona nie je taká zjavná. Preto pomocou kazuistickej metódy treba stanoviť pravidlá, ktoré platia v istých okolnostiach, ale v iných neplatia. Ale ani tieto pravidlá nás vždy nedovedú až k osobnému, jedinečnému sformovaniu svedomia.
- c) Prv než by človek urobil posledné rozhodnutie svedomia, musí pozorovať podstatu skutku, zvážiť objektívne kritériá a dôvody, konkrétne podmienky osôb, času a miesta.

Etika (ako disciplína skúmajúca špecifický spôsob regulácie spoločenského správania ľudí z hľadiska morálnych predstáv, princípov a noriem o tom, ako sa má konať, čo je dobré a zlé) v konkrétnej spoločensko-historickej situácii odráža určité predstavy o spoločnosti, „*aká by mala byť*“ a akí by mali byť ľudia, aby ich rozhodovanie a konanie zodpovedalo kritériám žiaduceho správania. „*Etika tak súvisí s otázkou zachovania a upevnenia spoločenského poriadku, a to do takej miery, do akej jej to umožňujú jej vlastné funkcie (poznávacia, hodnotiacia, imperatívna, regulaívna, motivačná, orientujúca). Nepredstavuje však len formu podpory daného poriadku, ale poukazovaním na to, čo má byť, môže plniť i funkciu kritickej reflexie existujúceho stavu spoločnosti, signalizujúcej potrebu jeho zmeny.*“¹⁴

Podľa Čipkára etické hodnoty, resp. mravné hodnoty môžeme deliť podľa jednotlivých mravných javov vrstiev morálky na:

- a) hodnoty mravného vedomia (pojmy, idey, pravidlá, princípy);
- b) hodnoty povahových vlastností človeka (pracovitosť, svedomitosť, pravdovravnosť, rozvážnosť a pod.);
- c) hodnoty medziľudských vzťahov (láska, nenávisť, priateľstvo, kolegalita, solidarita a pod.);
- d) hodnoty ľudského konania (dobrý skutok, zlý skutok, dobromyseľnosť, zlomyseľnosť, zákernosť, charita a pod.).¹⁵

¹⁴ ČIPKÁR, J.: *Etika a právo*. 1. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 16.

¹⁵ ČIPKÁR, J.: *Etika a právo*. 1. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 21.

Hodnoty a normy

Hodnoty môžeme chápať ako chromozómnne kultúry, pretože sú jedným zo základných kultúrnych elementov každej spoločnosti. Uchovávajú v sebe najpodstatnejšie informácie o podstate a charaktere tej-ktorej kultúry. Hodnoty sú univerzálne a abstraktné, a tým aj nadčasové. Sú základom identifikácie jednotlivca aj celého spoločenstva. Jednotlivé kultúry majú charakter jedinečných a neopakovateľných socio-kultúrnych systémov, ktoré možno opísať a pochopiť výlučne v kontexte ich vlastných hodnôt, noriem a ideí.¹⁶

Zároveň treba zdefinovať, o aké hodnoty ide, či sú individuálne, alebo sociálne. Sociálne hodnoty majú dôležitý význam pre stabilitu a rovnováhu spoločnosti. Ak tieto hodnoty nadobudnú širšiu akceptáciu, nazývame ich základnými hodnotami. V základných hodnotách hľadá zmysel a identifikáciu celá skupina, v individuálnych jedinec. Sociálne hodnoty sú kolektívnym výtvorom, formujú sa do postupne dlhotrvajúcich procesov a sú následkom kolektívnych skúseností. Sú následne prijímané, internalizované v procese socializácie. Základné hodnoty sú centrálnymi hodnotami spoločnosti. V západnej spoločnosti sú to hodnoty dôstojnosti človeka, ľudských práv, slobody, spravodlivosti, lásky, mieru, demokracie, solidarity, pluralizmu atď. Existujúci systém základných hodnôt vyplýva z národných tradícií a kultúry. Hodnoty majú silný integračný charakter, pretože formujú a objasňujú národnú a kultúrnu identitu skupiny.¹⁷

Na posilňovaní a ochrane hodnôt sa angažuje aj Cirkev. V demokratických štátoch, medzi ktoré patrí aj Slovenská republika, sa náboženstvo vníma ako dôležitá súčasť života a uznáva sa jeho pozitívny vplyv na spoločenstvo v oblasti vytvárania dobrých mravov a kultúry života.¹⁸ Keď jednotlivci alebo skupiny, ktoré neboli formované vo svojej „základnej identite“ a ktoré boli formované (vychovávané, socializované) v rozpore s touto identitou, objavajú a osvoja si dedičstvo svojej „základnej identity“ a jej hodnotový svet, uskutočnia konverziu identity a začnú fungovať iným spôsobom ako predtým. Svoju pozornosť a činnosť zameriavajú

¹⁶ KARDIS, K. – TRONG, D.N.: *Úvod do kultúrnej a sociálnej antropológie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2019, s. 16.

¹⁷ KARDIS, K. – TRONG, D.N.: *Úvod do kultúrnej a sociálnej antropológie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2019, s. 17.

¹⁸ ČITBAJ, F.: *Slobodná Cirkev – Slobodná spoločnosť*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovskej univerzity v Prešove, 2009, s. 12.

na hodnoty (hodnotové systémy) spojené s objavenou identitou. Prehodnotením procesu a účinkov vzdelávania, ktorým prešli, sa podujmú na rekonštrukciu a doplnenie svojich „osobných znalostí“, aby ich prispôbili požiadavkám svojej novej identity. Identita daná (vštepená) doterajším „pribehom života“ je konfrontovaná s identitou, ktorú treba objaviť, vrátane objavenia jej skrytých (implicitných) vrstiev vo vlastnej existenciálnej skúsenosti, keďže zmysel tejto skúsenosti – spracovaný a zaznamenaný v ich pamäti – sa číta takpovediac „nanovo“, a to v kontexte obsahov vlastných nadobudnutej identite.¹⁹

V moderne začalo dochádzať k relativizácii hodnôt spoločnosti a pravdy ako takej a na dôležitosť získavajú individuálne hodnoty. Pluralistická spoločnosť stratila zmysel pre absolútnu platnosť a nevyhnutnosť existencie morálnych noriem a hodnôt. Moderný človek chce o dobre a zle rozhodovať sám, ale pritom nepozná kritériá dobra a zla. V postmodernej spoločnosti sa tento stav ešte viac prehĺbil. Podľa Ronalda Ingleharta postmodernu definujú hodnoty zamerané na sebaujadrenie. Tento spôsob nekonečného vytvárania a zanikania individuálnych hodnôt podľa momentálneho rozpoloženia jednotlivca má pre spoločnosť deštruktívny charakter.²⁰

Prirodzený zákon ako nástroj na zachovanie etických hodnôt v práve

Morálka definuje prirodzený zákon ako taký, ktorý je daný rozumným a slobodným bytostiam – ľuďom. Je odbleskom večného Božieho zákona. Prirodzený zákon je teda povinnosť ľudí zachovávať mravný poriadok.²¹

S ideou prirodzeného práva sa stretávame už v staroveku, najprv u Grékov a potom aj u Rimanov, ale aj v neeurópskych kultúrach a veľkých náboženstvách. Formovalo nielen štáty, ale svojím spôsobom vychovávalo k hodnotám života aj svedomie jednotlivca. Prirodzený zákon vo svojej podstate vyformoval európsku kul-

¹⁹ REMBIERZ, M.: Odkrywanie tożsamości żydowskiej w cieniu Holokaustu a dziedzictwo polskiej wielokulturowości – wyzwania dla edukacji i dialogu międzykulturowego. In: JARONIAK, P.: *Edukacja Międzykulturowa*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2014, nr. 3, s. 39 – 99.

²⁰ KARDIS, K. – TRONG, D.N.: *Úvod do kultúrnej a sociálnej antropológie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2019, s. 17.

²¹ TONDRA, F.: *Morálna teológia I*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojtaššáka Spišská Kapitula, 1994, s. 104.

túru do tej podoby, ako ju poznáme dnes, pretože stál pri zrode pozitívneho práva, vydávaného ľudskými zákonodarcami.²²

Už starogrécki sofisti (5. stor. pr. Kr.) poukazovali na to, že pozitívne právo, vydávané alebo uznávané vládcami, má byť spravodlivé, ale nemá charakter vyplývajúci z ľudskej prirodzenosti. Aj Platón, Aristoteles, Seneca, ale aj ďalší rozlišovali právo pozitívne, ktoré vzniká na základe spoločnej dohody ľudí, vyplývajúce z ich potrieb, a právo, ktoré vyviera priamo zo srdca človeka, čiže právo prirodzené. Pozitívne právo, ustanovené ľuďmi, sa mohlo meniť s meniacimi sa potrebami ľudí. Viaže len tých, ktorých sa priamo týka. Prirodzené právo však zaväzuje celé ľudstvo a je nemenné, je platné a zaväzuje všade na svete.²³

Rímsky právnik Ulpián podrobnejšie definuje prirodzené právo. Hovorí, že prirodzené právo je to, čo príroda naučila všetky živočíchy (*ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit*): lebo toto právo nie je charakteristické pre ľudský rod, ale je spoločné pre všetky živočíchy, ktoré žijú na zemi i v mori, ako aj pre vtáky. Odtiaľ pochádza spojenie muža a ženy, ktoré my nazývame manželstvom, takisto plodenie a výchova detí. Vidíme totiž, že aj ostatné živočíchy, ba aj divé zvery sú podľa tohto práva odstupňované.²⁴

Justinián ešte o prirodzenom práve hovorí, že prirodzené práva, ktoré sú vytvorené božskou prozreteľnosťou, sú rovnako zachovávané všetkými národmi a navždy nemenné.²⁵ Takže prirodzený zákon je nemenný, pretože ľudská prirodzenosť sa nemení. Prirodzený zákon je v zhode s prirodzenosťou človeka, s jeho ná-

²² ČITBAJ, F.: Prirodzený zákon ako fenomén budovania duchovnej kultúry európskeho človeka. In: PETRO, M.: *Problematika svedomia – jej vedecká a praktická interpretácia*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove, 2014, s. 144.

²³ ČITBAJ, F.: Prirodzený zákon ako fenomén budovania duchovnej kultúry európskeho človeka. In: PETRO, M.: *Problematika svedomia – jej vedecká a praktická interpretácia*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove, 2014, s. 145 – 146.

²⁴ BRTKO, R. – ČERBOVÁ ČUNDRLÍK, V. – NEMEC, M.: *Prirodzené právo – jeho vývoj a prvky v rímskom a v kánonickom práve*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2014, s. 20–21.

²⁵ ČITBAJ, F.: Prirodzený zákon ako fenomén budovania duchovnej kultúry európskeho človeka. In: PETRO, M.: *Problematika svedomia – jej vedecká a praktická interpretácia*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove, 2014, s. 147.

boženskou, zmyslovo-rozumovou a sociálnou povahou. Je nemeňteľný navonok, lebo ani Boh, ani človek ho nemení.²⁶

Menia sa len zákony, ktoré vytvára podľa potrieb miesta a času občianska spoločnosť. Na základe prirodzeného práva tak musela byť pri tvorbe rímskych zákonov zásada, ktorá prirodzené subjektívne práva človeka korunuje na také, ktoré sú človeku dané natrvalo a bez možnosti ich korekcie pozitívnym právom. Keby boli vydané zákony, ktoré obmedzujú alebo rušia subjektívne práva, ich účinnosť je *ex nature* nulitná. Z takto chápanej koncepcie prirodzeného práva vznikla následne odnož práva, ktorú Rimania nazvali *ius gentium* a prináležala najmä cudzincom a ľuďom z dobytých rímskych provincií. Zaručovala im vysluhovanie spravodlivosti na území rímskeho impéria. Nie je bez zaujímavosti, že tu bol položený základ aj zásadám klasického európskeho práva.²⁷

Vplyv práva na morálku sa redukuje na zistenie, že vzhľadom na istú kultúrnu podmienenosť existuje tendencia považovať existujúce právne pravidlá za morálne správne. V týchto všeobecných úvahách chýba uznanie úlohy právnych pravidiel pri umožňovaní účinnej realizácie morálky v skutočnom správaní ľudí. Morálne pravidlá nemôžu fungovať v sociálnom vákuu alebo vo vojne všetkých proti všetkým. Žiť dobrý život vyžaduje viac ako dobré úmysly, je potrebný zdravý právny systém.²⁸

Tradícia vzťahov medzi právom a morálkou má svoje východiská už v staroveku - už vtedy sa vytvorili základy duality prirodzeného práva a pozitívneho práva. Podľa Aristotela existujú princípy prirodzeného práva alebo prirodzenej spravodlivosti (*fyzei dikaion*), ktoré sú univerzálne a nezávislé od mienky ľudí.²⁹

Svätý Augustín hľadal poriadok sveta v akomsi odzrkadlení Božieho poriadku do správania človeka. Človeka však už vnímal ako vykúpeného Kristovou krvou. Preto pre zlých Boh pripravil kráľovstvo pozemské, v ktorom dobrí boli len pútnikmi, pre zlých však bolo Božím bičom. Augustín zdedil po Platónovi učenie o „ideách“. On ich však vníma ako prejav Božieho rozumu, preto sú

²⁶ TONDRA, F.: *Morálna teológia I*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojtaššáka Spišská Kapitula, 1994, s. 105.

²⁷ ČITBAJ, F.: Prirodzený zákon ako fenomén budovania duchovnej kultúry európskeho človeka. In: PETRO, M.: *Problematika svedomia - jej vedecká a praktická interpretácia*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove, 2014, s. 147.

²⁸ ČIPKÁR, J.: *Etika a právo*. 1. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 95.

²⁹ ČIPKÁR, J.: *Etika a právo*. 1. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 90

DILEMY OKOLO ETICKÝCH HODNŮT

večné a nemeniteľné. Vo svojich úvahách nad zákonom zohľadňuje elementy racionálne, ako aj voluntárne. Boh vložil do vecí svoj poriadok, a preto ak má človek postupovať morálne, musí tento poriadok zohľadňovať. Človek uskutočňuje Boží poriadok svojou vôľou, ktorá má vždy na výber dve možnosti: dobro a zlo. Človek sa má podriadiť Božiemu poriadku (Augustín ho nazýva *civitas Dei*, k nemu v opozícii poukazuje na panovanie diabla, *civitas diaboli*). Ľudia sa však nachádzajú v pozemskom kráľovstve (*civitas terena*), v ktorom sa miešajú elementy kráľovstva diablovho a kráľovstva Božieho. Adekvátne uskutočnenie zákona, podľa učenia Augustína, spočíva v tom, že uskutočňuje poriadok Všemohúceho. Vtedy je aj postupovanie človeka morálne. Opierajúc sa o stoických filozofov zároveň Augustín hovorí o tripartite zákona: zákon večný (*lex aeterna, lex dei, lex divina*), zákon prirodzený (*lex naturalis*) a zákon časný alebo ustanovený (*lex temporalis*). Obsahom večného zákona je prirodzený poriadok vecí, ktorým preniká poriadok ustanovený Bohom, a jemu má byť podriadený rozum i vôľa. V racionálnej prirodzenosti človeka má večný zákon účasť na prirodzenom zákone, ktorý je zákonom racionálnym (*lex rationis*) aj zákonom morálnym (*lex naturalis moralis*). Prirodzený zákon sa tak stáva subjektívnym prejavom objektívneho poriadku, ktorý môže svojím rozumom poznať každý človek, preto sa nikto nemôže odvolávať na to, že ho nepozná. Pozitívne právo, tvorené ľuďmi, má sklon k nespravodlivosti, lebo ľudská vôľa je naklonená k zlému. Preto ak má byť spravodlivé, musí byť v súlade s prirodzeným, a teda i večným zákonom. Platí tiež, že ak tak nie je, čiže ak pozitívne právo nie je v súlade s prirodzeným zákonom, nemôže byť uznané ani za spravodlivé, ani za zaväzujúce.³⁰

Človek je zaradený do poriadku, ktorý vedie k poslednému cieľu. Aby tento cieľ dosiahol, musí konať v zhode s týmto poriadkom a nie proti nemu. Iba tento poriadok mu prinesie dobro. Sv. Tomáš definuje zákon ako zariadenie rozumu k všeobecnému dobru, vyhlásené tým, čo sa stará o spoločnosť.³¹

Podľa Akvinského štát má slúžiť spoločnému dobru. Podľa neho niektoré pravdy poznávame rozumom, niektoré obidvoma. Ro-

³⁰ ČITBAJ, F.: Prirodzený zákon ako fenomén budovania duchovnej kultúry európskeho človeka. In: PETRO, M.: *Problematika svedomia - jej vedecká a praktická interpretácia*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove, 2014, s. 149 – 150.

³¹ TONDRA, F.: *Morálna teológia I*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojtaššáka Spišská Kapitula, 1994, s. 99.

zumom teda poznávame niektoré základné normy spravodlivosti, tomu sa hovorí prirodzený zákon. Prirodzený neznamená prirodzený, ale to, že ide o prirodzené poznanie, ktoré nepotrebuje vieru. Nadprirodzený zákon je ten, ktorému potrebujeme veriť. Nemôžeme rozumom vedieť, či platí alebo nie, a tak jednoducho veríme. Rozumom to však nemôžeme ani diskvalifikovať, ani potvrdiť.³²

Tomáš Akvinský chápe prirodzený zákon akoby vpletený do kontextu práva večného a práva ľudského. Treba však správne chápať úlohy týchto zákonov. Večný zákon je podľa Tomáša Akvinského úmysel Boha, ktorý stanovuje ciele jednotlivých vecí. Tento zákon existuje sám v sebe (*per se*). Všetky ostatné zákony existujú tým, že participujú na večnom zákone. Nerozumné stvorenie participuje na večnom zákone inštinktívne, človek zas pomocou svojho rozumu. Prirodzený zákon má zas byť odrazom večného zákona v zámeroch a skutkoch človeka. Známa je definícia Tomáša Akvinského, ktorý prirodzený zákon nazýva „prítomnosťou večného zákona v rozumnom stvorení“. Tomáš ho považuje za nepísaný zákon, ktorý nevyžaduje svoje promulgovanie štátom. Zákony panovníkov preto majú byť v súlade s prirodzeným právom a nemôžu prikazovať niečo, čo je morálne zlé. Ak by sa to stalo, potom prestávajú byť zákonmi. Prirodzené právo je sústava predpisov negatívnych, zakazujúcich (napr. nezabíjaj človeka) alebo pozitívnych, čiže takých, ktoré prikazujú konať dobro (napr. pomáhaj chudobným). Pozitívne právo zas je naplnením prirodzeného zákona. Zachovávať sa má vtedy, keď nie je v protiklade s prirodzeným zákonom. Tvorí sa preto, lebo človek nie je schopný naplno poznať večný Boží zákon. Pozitívne právo má preto za úlohu aplikovať zásady prirodzeného zákona na konkrétne situácie človeka.³³

Podmienkou platnosti a záväznosti práva v jusnaturalizme je súlad práva stanoveného štátom s prirodzeným právom. Umiernení predstavitelia tejto školy požadujú aspoň minimálny morál-

³² ŠOLTES, R.: Cirkev a kresťanstvo v premenách dejín a politiky. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove, 2014, s. 63.

³³ ČITBAJ, F.: Prirodzený zákon ako fenomén budovania duchovnej kultúry európskeho človeka. In: PETRO, M.: *Problematika svedomia – jej vedecká a praktická interpretácia*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove, 2014, s. 151 – 152. Porov. ŠOLTES, R.: Cirkev a kresťanstvo v premenách dejín a politiky. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove, 2014, s. 64.

ny obsah práva, prípadne určujú princípy, na ktoré treba brať pri tvorbe obsahu práva zreteľ.³⁴

V novoveku sa začíname stretávať s názormi, ktoré existenciu prirodzeného zákona ako vyššieho princípu daného rozumnej bytosti Stvoriteľom začínajú spochybňovať. Stretávame sa s novými tendenciami vo filozofii, ktoré nastúpili spolu s reformáciou a po objavení Nového sveta, ako Ameriku často nazývali. Noví myslitelia, ktorí boli produktom tohto procesu, ako Jacques Rousseau, Thomas Hobbes, Baruch Spinoza a ďalší, sa snažili odkryť prirodzený zákon ako čosi, čo zaväzuje všetkých ľudí a všetky národy bez ohľadu na Stvoriteľa. Thomasius napríklad začal uznávať za základné princípy prirodzeného zákona tri zásady: rob sebe to, čo chceš, aby iní robili tebe, rob iným to, čo chceš, aby iní robili tebe, nerob inému to, čo nechceš, aby iní robili tebe. Imanuel Kant hlásal zásadu, ktorú považoval za základný princíp všeobecne platného zákona. Nazval ju kategorickým imperatívom a znela takto: Postupuj podľa takej zásady, od ktorej by si mohol zároveň očakávať, že sa môže stať všeobecným zákonom.³⁵

Epilóg

Predstavili sme problematiku vzťahov morálky a etiky a to, ako vplývajú na právo. Predstavili sme aj koncept prirodzeného zákona, ktorý je základom zachovania etických hodnôt v práve. Prirodzené právo má ambíciu vzťahovať sa na všetkých ľudí všetkých čias, pretože sa v praxi stretáva so základnými právami človeka, jeho dôstojnosti, ochrany manželstva a rodiny alebo s problematikou ochrany ľudského života od jeho počatia až po prirodzenú smrť. Preto môžeme skonštatovať, že miera akceptácie práva a tým efektívnosť práva podmieňuje aj skutočnosť, že proces tvorby práva vyrastá zo všeobecne uznaných hodnôt spoločnosti, jej morálky, kultúry a tradícií. Podmienkou platnosti a záväznosti práva v jusnaturalizme je súlad práva stanoveného štátom s prirodzeným právom.³⁶

³⁴ ČIPKÁR, J.: *Etika a právo*. 1. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 95.

³⁵ ČITBAJ, F.: Prirodzený zákon ako fenomén budovania duchovnej kultúry európskeho človeka. In: PETRO, M.: *Problematika svedomia - jej vedecká a praktická interpretácia*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove, 2014, s. 152.

³⁶ Porov. ČIPKÁR, J.: *Etika, právo a environment*. 1. vyd. Košice: Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2001, s. 111.

Zoznam bibliografických odkazov

- BRTKO, R. – ČERBOVÁ ČUNDRLÍK, V. – NEMEC, M.: *Prirodzené právo – jeho vývoj a prvky v rímskom a v kánonickom práve*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2014. 135 s. ISBN 978-80-7160-381-8.
- ČIPKÁR, J. *Profesijná etika právnika*. 2. vyd. Košice: Univerzita P.J. Šafárika, 1993. 141 s. ISBN 80-7097-355-2.
- ČIPKÁR, J.: *Etika, právo a environment*. 1. vyd. Košice: Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2001. 182 s. ISBN 80-7097-456-7.
- ČIPKÁR, J.: *Etika a právo*. 1. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010. 231 s. ISBN: 978-80-7097-808-5.
- ČITBAJ, F.: *Prirodzený zákon ako fenomén budovania duchovnej kultúry európskeho človeka*. In: PETRO, M.: *Problematika svedomia - jej vedecká a praktická interpretácia*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove, 2014. 240 s. ISBN 978-80-555-1138-2.
- ČITBAJ, F.: *Slobodná Cirkev – Slobodná spoločnosť*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovskej univerzity v Prešove, 2009. 107. ISBN 978-80-969953-7-0.
- KARDIS, K. – TRONG, D.N.: *Úvod do kultúrnej a sociálnej antropológie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2019. 150 s. ISBN 978-80-555-2364-4.
- PETRO, M.: *Morálne svedomie*. In: PETRO, M.: *Sondáž do etickej determinácie človeka*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Vydavateľstvo PU, 2017. 198 s. ISBN 978-80-555-1882-4.
- REMBIERZ, M.: *Etyka wobec postmodernistycznej nocy aksjologicznej, w: Co się dzieje z wartościami?* In: OKOŃSKA, E. – STACHEWICZ, K.: *COLLOQUIA DISPUTATIONES: Próby diagnozy*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, 2009, s. 91 – 101. ISBN 978-83-61884-52-1.
- REMBIERZ, M.: *Odkrywanie tożsamości żydowskiej w cieniu Holokaustu a dziedzictwo polskiej wielokulturowości – wyzwania dla edukacji i dialogu międzykulturowego*. In: *Edukacja Międzykulturowa*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2014, nr. 3, s. 39 – 99. ISSN 2299-4106.

DILEMY OKOLO ETICKÝCH HODNÔT

ŠOLTES, R.: *Cirkev a kresťanstvo v premenách dejín a politiky*.
Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU v Prešove, 2014.
147 s. ISBN 978-80-555-2465-8.

TONDRA, F.: *Morálna teológia I*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojtaššáka Spišská Kapitula, 1994. 300 s. ISBN 80-7142-023-9.